

Yayın Tanıtımı: Özlem Nemutlu, *Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi- Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, Ekim 2018, 286 s.

Ahmet Mithat Efendi gerek roman ve hikâyeleriyle gerek gazeteciliğiyle ve gerekse süreli yayınlardaki yazılarıyla edebiyatımızın önemli ve nev'i şahsına münhasır simalarından biridir. Modern Türk edebiyatının kurucularından olan Ahmet Mithat Efendi'nin edebi kişiliğini ortaya koymaya ve eserlerini tahlile yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Özlem Nemutlu'nun kaleme aldığı *Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi- Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi*, bu çalışmalara yapılan değerli bir katkıdır.

Çalışmanın amacı Ahmet Mithat'ın kütüphanesini onun hikâye ve romanlarından yola çıkarak belirlemektir. Nitekim aşağıdaki cümle, Özlem Nemutlu'nun çıkış noktasını ortaya koymaktadır (s.10):

Biz bu çalışmamızda Ahmet Mithat Efendi'nin kurguladığı okuyan kişiler ve bunların okuduklarından hareketle hikâye ve romanlardaki okuma eyleminin mahiyetini değerlendirmek ve Tanzimat'ın 'hâce-i evvel'inin hikâye ve romanlarındaki kütüphanenin hangi kaynaklardan oluştuğunu göstermek istedik.

Araştırmacı, “Giriş”, “Kimler Okuyor?”, “Neler/Kimler Okunuyor?” başlıklı üç bölümden oluşan çalışmanın “Giriş” bölümünde okuma eyleminin Tanzimat Dönemi'ndeki mahiyeti üzerinde durmuş, Ahmet Mithat Efendi'nin “okuma” eylemine dair düşüncelerinden yola çıkarak onun devrinde üstlendiği rolü ve bir okur kitlesi yaratma çabasını vurgulamıştır.

“Kimler Okuyor?” başlıklı bölümün hemen başında çekirdek hâlinde verilen önemli tespitler, ilerleyen sayfalarda gerek örnekler üzerinden gerek yazarın roman, hikâye dışında

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
47. SAYI / VOLUME
2020-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Hatice AYBAY

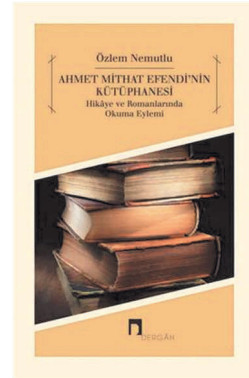
Manisa Celal Bayar Üni.
Sosyal Bilimler Ens.
Doktora Öğr.

aybayhtc1@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6249-1771

Atıf
Citation

AYBAY, Hatice (2020), “Yayın Tanıtımı: Özlem Nemutlu, Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi-Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi”, *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, (47) 197-202.

YAYIN TANITIMI
BOOK REVIEW

kalan yazıları üzerinden delillendirilerek açıklanmıştır. Bu bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye ve romanlarında okuyan karakterler “Kadınlar”, “Erkekler” ve “Anlatıcı-Yazar Ahmet Mithat Efendi” olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. “Kadınlar” başlığı altında kadın okurları tek tek ele alan ve okudukları eserlerin ve okuma biçimlerinin her birinin hayatını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyan araştırmacı, kadın kahramanları da kendi içinde “Müslüman Kadınlar” “Yerli Gayrimüslim ve Yabancı Kadınlar” şeklinde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmada Ahmet Mithat Efendi'nin onları ele alış tarzı ve nedenlerinin farklı olması etkili olmuştur.

“Müslüman Kadınlar” başlıklı bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin roman ve hikâyelerindeki “okuyan” Müslüman kadınları inceleyen Nematlı, yazarın görmek istediği Müslüman kadın okur tipinin çerçevesini çizmiştir. Buna göre ideal kadın tipi “tabiatına aykırı hareket etmeyen”, kadınlık ve annelik vasıflarının yanı sıra toplum meselelerine de ilgi duyan, şuurlu kadındır. Ahmet Mithat Efendi'nin, eserlerinde kurguladığı okuyan kadınlara yaklaşımından hareketle onları olumlu ya da olumsuz olarak nitelleyen araştırmacı; Fitnat (*Esaret*), Fazıla Hanım ve evlatlıkları, bilhassa Âkile Hanım (*Felsefe-i Zenan*); Nusret (*Bahtiyarlık*) ve Şehnaz (*Karnaval*), Dürdane (*Dürdane Hanım*), Ferdane (*Vah*) ve Ayşe Ceylan (*Jön Türk*) gibi karakterler üzerinden “Ahmet Mithat Efendi'nin Müslüman kadınlardan nasıl bir okur tipi beklediğini” ortaya koymuştur.

Araştırmacı, “Yerli Gayrimüslim ve Yabancı Kadınlar” başlığını taşıyan bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin gayrimüslim ve yabancı kadınlara eserlerinde yer vermesinin altında yatan nedene değinmiş, bu kadınların sayıca Müslüman kadınlardan fazla olduğunun altını çizmiş ve onları milliyetlerine göre ayırarak birbirleriyle de kıyaslamıştır. Yazarın eserlerinde, Müslümanlarda olduğu gibi hem doğru eserleri okuyan şuurlu hem de kitap seçiminde isabetsiz olan şuursuz, dejenere yabancı/yerli Gayrimüslim kadın okurlara yer verdiğini belirten Nematlı, kadın okurlara ayırdığı bu bölümlerde ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin geleneğe bakışını, Şark eserlerine ve Oryantalist eserlere yönelik eleştirilerini de dikkatlere sunmuştur. Özlem Nematlı, Ahmet Mithat Efendi'nin, dönemin diğer roman ve hikâye yazarlarıyla (Namık Kemal, Şemseddin Sami) birlikte Tanzimat projesini hayata geçirmeye çalışan yazarlar arasında bulunduğunu vurgulamıştır (s.70):

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde okumak gayrimüslim yabancı kadınlar olduğunda da kişiyi değiştiren ve olgunlaştıran bir süreçtir. Bu bakımdan Müslüman kişiler ile yerli ya da yabancı gayrimüslimlerin sunuluşu arasında bir fark yoktur. Aradaki fark, Müslüman ve yerli gayrimüslimler söz konusu olduğunda yazarın okuma eylemi ile Osmanlı vatandaşlığı arasında bağlantılar kurması ve

Tanzimat projesine uygun olarak okuma ve eğitimin 'iyi vatandaş' yetiştirilmesinin en geçerli ve doğru yöntemi olduğunu her vesileyle belirtmesi ve ima etmesidir.

Bu bölümde ele alınan roman ve hikâyeler şunlardır: “Esaret”, “Felsefe-i Zenan”, *Vah*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Dürdane Hanım*, “Bir Tövbekâr”, *Hikmet-i Peder*, *Taaffüf*, *Hayal ve Hakikat*, *Gönüllü*, *Bahtiyarlık*, *Müşahadat*, “Emanetçi Sıtkı”, “Para”, *Jön Türk*, *Karnaval*, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*, *Ahmet Metin ve Şirzat*, *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, *Acaib-i Âlem*, “İki Hud’akâr”, *Rikalda yahut Amerika’da Vahşet Âlemi*, *Paris’te Bir Türk*, *Diplomalı Kız*, *Demir Bey yahut İnkışaf-ı Esrar*, *Kafkas*.

“Erkekler” bölümü “Müslüman Erkekler” ve “Yabancı Erkekler” şeklinde gruplandırılmıştır. Araştırmacı, bu bölümlerde erkek kahramanların okuma serüvenlerini mercek altına almış, incelemeleri sonucunda Ahmet Mithat Efendi'nin Müslüman erkeklerden bir kısmını örnek olacak şekilde idealize ederek bir kısmını ise ideal erkeklerin karşıt unsuru olarak kurguladığını belirlemiştir. Nemutlu'ya göre yazarın ideal erkek okurları şunlardır (s.82): Rakım (*Felatun Bey ile Rakım Efendi*), Nasuh (*Paris’te Bir Türk*), Suphi (*Acaib-i Âlem*), Şinasi (*Bahtiyarlık*), Mustafa Kamerüddin (*Demir Bey yahut İnkışaf-ı Esrar*), Ahmet Metin (*Ahmet Metin ve Şirzat*), Abdullah Nahifi (*Mesail-i Muğlaka*), Rasih (*Taaffüf*), Siret (*Hikmet-i Peder*), Nurullah (*Jön Türk*). Nemutlu, ideal erkeklerin karşıtı yani “anti-hero” olarak da Felatun Bey (*Felatun Bey ile Rakım Efendi*), Süruri (“Bekârlık Sultanlık mı Dedin?”), Zekâyi (*Karnaval*), Behçet Bey (*Vah*), Feda Efendi (“Bir Tövbekâr”), Neşati (“Obur”), Senai (*Bahtiyarlık*) karakterlerini zikreder. (s.111)

Yazar, idealize edilen kişiler arasında diğerlerinden daha gerçekçi olması yönüyle “Firkat”teki Memduh’u ayrı bir yere koyar. İdeal tiplerle ilgili şöyle bir tespitte bulunur (s.94): *Ahmet Mithat’ın ideal tipi Paul ve Virginie’yi okuyarak aşırı duygusallaşan kişiler değil, roman okusa bile Mustafa Kamerüddin gibi ayağı yere sağlam basanlardır.*

Burada geçen “ayağı yere basan” ifadesi sonraki sayfalarda “öğrendiklerini hayata geçiren” şeklinde açıklanmıştır.

“Yabancı Erkekler” bölümünde başta *Paris’te Bir Türk* ve *Hayret* romanları olmak üzere *Arnavutlar Solyotlar*, *Gürcü Kızı yahut İntikam*, *Cellat*, *Süleyman Muslî*, *Çingene*, *Diplomalı Kız* ve “Kısmetinde Olanın Kaşığına Çıkar”daki okuyan yabancı erkekler değerlendirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin erkekler arasında yerli gayrimüslim okurlara neredeyse hiç yer vermediği, yabancı erkek okurlara ise çok az yer verdiği belirtilerek, bunun nedenleri tartışılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin çoğu eserinde yazar ile anlatıcının birleştiği tespitinden yola çıkarak III. bölüme "Anlatıcı-Yazar Ahmet Mithat Efendi" başlığını veren Nemutlu, burada yazarın yeri geldikçe andığı isimler ve bunların gerekçeleri üzerinde durmuştur. Bu bölümdeki en dikkat çekici tespitlerden biri Ahmet Mithat Efendi'yi "yazar-anlatıcı olarak eserde okuduklarıyla ve nasıl okunması gerektiğini gösteren direktifleriyle son derece eril ve eklektik" bir yazar olarak nitelemesidir. Onun eklektik bir okuma peşinde olduğunu ileri süren araştırmacı bu savını destekleyecek gerekçeleri de ortaya koymuştur.

Çalışmanın ikinci kısmını teşkil eden "Neler/Kimler Okunuyor?" bölümü Ahmet Mithat Efendi'nin kurgu karakterlerine hangi eserleri/yazarları okuttuğunu ya da müstakil olarak hangi eserleri/yazarları zikrettiğini ortaya koymaya yöneliktir. Nemutlu söz konusu malzemeyi "Edebî Eserler, Edebiyatçılar"; "Tarihçiler, Tarih Kitapları"; "Coğrafyacılar, Coğrafya Kitapları, Rehberler, Seyahatnameler"; "Felsefeciler"; "Kutsal Kitaplar"; "Adab-ı Muaşeret Kitapları"; "Gazete ve Dergiler"; "Ansiklopediler, Sözlükler"; "Kendi Kitapları, Makaleleri" başlıklarını açarak sınıflandırmıştır.

"Edebi Eserler, Edebiyatçılar", Batı edebiyatı ve Şark edebiyatı olmak üzere ayrı ayrı incelenmiştir. "Batı Edebiyatı" kısmında Ahmet Mithat Efendi'nin öykündüğü ya da parodisini yaptığı yazarlara kısaca değinildikten sonra, sırasıyla Alexandre Dumas Pere -Alexandre Dumas Fils, Emile Zola, Cervantes, Xavier de Montepin, J. Verne, V. Hugo, Paul de Kock, Moliere, Balzac, Tolstoy ve Daniel Defoe'nin Ahmet Mithat Efendi tarafından kurguya nasıl dâhil edildikleri tartışılmıştır. Bunların dışında Schiller ve Scribe, Alfred de Musset, Bernardin S. Pierre, Xavier de Maistre, A. Houssaye, Pierre Loti, T. Gautier, Alfred Joseph Naquet, La Fontaine, İvan Krilov araştırmacının, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde tespit ettiği diğer yazarlardır.

Baba oğul Alexandre Dumas'ların yazarın eserlerinde en çok adı geçen yazarlar olduğu, yazarın "Emil Zola'yı kendi tezlerini ispatlamak için bir delil olarak kullandığı", Jules Verne ve Xavier de Montepin'e nazire olarak romanlar kaleme aldığı, Balzac ve Victor Hugo'nun ahlakçı yönleri nedeniyle zikredildiği, yazar seçiminde Ahmet Mithat Efendi'nin pragmatik davrandığı Nemutlu'nun bu bölümde dikkatimizi çeken tespitlerinden birkaçıdır. Nemutlu, Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde daha birçok Batılı yazar ve şairden bahsettiğini belirterek söz konusu isimlerin bu kadarla kalmadığını da ifade etmiştir.

Araştırmacının bölüm boyunca ortaya koyduğu dikkate değer tespitler aşağıdaki savını destekler niteliktedir (s.132):

Ahmet Mithat Efendi, toplum mühendisi bir yazar olarak bu yazarları ve eserlerini eleştirel bir gözle seçer ve okuyucularının hangi yönde bu yazarların eserlerinden yararlanmalarını istiyorsa kurguyu o yönde düzenler. Ayrıca o, okurunu gazete, dergi, ansiklopedi, rehber, coğrafya kitapları gibi çok çeşitli kaynaklarla tanıştırır.

Özlem Nemutlu, “Şark Edebiyatı” başlığı altında Türk, Gayrimüslim ve Acem yazar ve şairlere yapılan atıfları belirlemiştir. Buna göre Ahmet Mithat Efendi'nin en çok atıf yaptığı isimler Şinasi, Giritli Aziz Efendi, Giritli Sırrı Paşa, Hüseyin Rahmi, Recaizade Mahmut Ekrem, Namık Kemal, Ziya Paşa, İranlı şairler Sâdi-i Şirazî ve Hâfız-ı Şirazî'dir. Divan şairlerini ayrı bir başlık altında değerlendiren araştırmacı, Ahmet Mithat Efendi'nin şiir ve nesir hakkındaki düşüncelerine yer verdikten sonra nazım ve nesri karşılaştırdığı bir yazısına değinmiş, Divan şairleri ve şiirlerinin –yanı sıra *Battalname*, *Hamzaname*, *Kerem ile Aslı* gibi geleneksel anlatıların- hangi vesile ve hangi gerekçelerle kurmaca eserlerde yer aldığını örneklerle ortaya koymuştur. Nemutlu'nun yazarın bu eserlerden nasıl yararlandığını ifade eden şu sözleri oldukça aydınlatıcıdır (s. 202):

Yazarın bunları olumlu veya olumsuz olarak nitelendirmesi bunlardan hangi amaçlarla bahsettiğine bağlıdır. Başka bir ifadeyle Ahmet Mithat Efendi, bilhassa Namık Kemal gibi hakikî olmadıkları, hakikati anlatmadıkları ve ahlakî prensiplere riayet etmedikleri gerekçesiyle geleneksel anlatılara karşı çıkar. Ancak alafrangalık karşısında yerli ve milli bir hayatı ve tipi kurgulamak istediğinde bu eserler, olumlu örneklerle dönüşür.

“Tarihçiler, Tarih Kitapları” bölümünde Hâce-i Evvel'in edebi eserlerinde tarihle olan ilgisi, roman ve hikayelerinde geçen tarih kitapları, bu kitaplardan ne şekilde söz ettiği, beğendiği ya da eleştirdiği yönleriyle birlikte verilmiştir. “Coğrafyacilar, Coğrafya Kitapları, Rehberler ve Seyahatnameler” bölümünde Ahmet Mithat Efendi'nin roman kahramanlarına hangi kitapları okuttuğu, bu kitaplardan ne ölçüde yararlandığı belirlenmiştir. “Felsefeciler” bölümünde yazarın felsefeci tanımından yola çıkılarak kimleri filozof saydığı ve eserlerinde hangi filozoflara yer verdiği ortaya konmuş, özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin Voltaire ve J.J. Rousseau hakkındaki görüşleri üzerinde durulmuştur. “Kutsal Kitaplar” bölümünde yazarın İslamiyet'e dair düşüncelerine, Batı medeniyeti karşısındaki endişelerine değinildikten sonra *Kur'an-ı Kerim*, *İncil* ve *Tevrat*'a niçin başvurduğu ve bunlardan hangi yönleriyle yararlandığı açıklanmıştır. “Adab-ı Muaşeret Kitapları”, “Gazete ve Dergiler” ve “Ansiklopediler, Sözlükler” bölümlerinde öncekilerle benzer bir metot izlenmiştir. Nemutlu'ya göre Ahmet Mithat Efendi'nin bütün bu kaynakları

zikretmesinin sebeplerinden biri de eserini gerçekçi ve inandırıcı kılmak istemesidir.

Yazar, “Kendi Kitapları, Makaleleri” başlıklı bölümde, Ahmet Mithat Efendi’nin hikâye ve romanlarında, kendi eserlerine yaptığı göndermelerin onun karakteristik bir özelliği olduğunu vurgular ve yazarın atıfta bulunduğu eserlerini değerlendirir.

“Sonuç” kısmında yazarın roman hakkındaki düşüncelerini, romana biçtiği rolü değerlendiren Nemutlu, yazarın hikâye ve romanlarındaki okuyan kişilerle ilgili şu sonuca ulaşır (s. 262):

Ahmet Mithat Efendi’nin okuyan olumlu yabancı ve Müslüman Türk erkek ve kadın figürleri, olabildiğince idealize edilmişlerdir ve “okuma” eylemi, onların karakterizasyonlarında çok önemli rol oynar. Onun hem kadın hem erkek okurlarının kütüphaneleri çeşitli ve zengindir.

Sonuç olarak bu çalışma, Ahmet Mithat Efendi’nin hangi kaynaklardan beslendiğini ve nasıl bir okur kitlesi yaratmak istediğini ortaya koymuştur. Mehmet Kaplan *Tevfik Fikret* kitabında *Fikir insan psikolojisinde en son merhaledir, ona varmak için uzun ve karanlık koridorlardan geçmek gerekir* der. Kaplan’ın bu sözünden hareketle Ahmet Mithat’a baktığımızda onun eserlerinin de uzun ve karanlık koridorlardan geçerek oluştuğunu söyleyebiliriz. *Ahmet Mithat Efendi’nin Kütüphanesi- Hikâye ve Romanlarında Okuma Eylemi* adlı kitap, bu karanlık koridoru aydınlatmaya yönelik önemli bir çalışmadır.